

УДК: 371.124 (021)
DOI: 10.35254/bhu/2022.60.15

Ажыгулова Д.Б.,
К. Карасаев атындагы БМУ

Калмырзаева А.А.,
К. Карасаев атындагы БМУ

ПЕДАГОГДУН ПРОФЕССИОНАЛДЫК КОМПЕТЕНЦИЯСЫНЫН СТРУКТУРАСЫ

Кыскача мазмуну

Бул макалада педагогтун кесиптик компетенттүүлүгүнө мамлекеттик билим берүү стандарттарынын мазмунунун ишке ашырууну камсыз кылган жалпыланган билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн жыйындысы катары каралат.

Эң жалпы көндүм – бул фактыларды жана кубулуштарды теориялык анализге тартуу жөндөмдүүлүгү менен тыгыз байланышкан, педагогикалык жактан ой жүгүртүү жана иш-аракет. Идеалында педагогтун квалификациялык мүнөздөмөнүн талаптарына толук ылайык келүүсү педагогикалык чеберчиликтин бүтүндөй комплексин бириктирип, педагогикалык ой жүгүртүү жана иш-аракет жөндөмүн калыптандыруу дегенди билдирет.

Педагогикалык милдетти жалпылоонун деңгээлине карабастан, аны чечүүнүн толук цикли «ойлоо – аракет – ойлоону» үчилтигине чейин кыскартып, педагогикалык иш-аракеттин компоненттери жана аларга тиешелүү көндүмдөр менен дал келет. Натыйжада мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн модели анын теориялык жана практикалык даярдыгынын биримдиги катары иштейт.

Түйүндүү сөздөр: кесиптик компетенттүүлүк, педагог, билим, компоненттердин түзүмү, жалпы кесиптик, психологиялык-педагогикалык билимдер, көндүмдөр, критерийлер, педагогикалык чеберчилик.

СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕДАГОГА

Аннотация

В данной статье профессиональная компетентность педагога рассматривается как совокупность обобщенных знаний, умений и способностей, обеспечивающих реализацию содержания государственных образовательных стандартов.

Наиболее общим умением является умение педагогически мыслить и действовать, теснейшим образом связанное с умением подвергать факты и явления теоретическому анализу. В идеале полное соответствие педагога требованиям квалификационной характеристики означает сформированность интегрирующего в себе всю совокупность педагогических умений умения педагогически мыслить и действовать.

Вне зависимости от уровня обобщенности педагогической задачи законченный цикл ее решения сводится к триаде "мыслить — действовать — мыслить" и совпадает с компонентами педагогической деятельности и соответствующими им умениями. В результате модель профессиональной компетентности учителя выступает как единство его теоретической и практической готовности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагог, образование, структура компонентов, общепрофессиональные, психолого-педагогические знания, умения, навыки, критерий, педагогическое мастерство.

THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER

Abstract

In this article, the professional competence of a teacher is considered as a set of generalized knowledge, skills and abilities that ensure the implementation of the content of state educational standards.

The most common skill is the ability to think and act pedagogically, closely related to the ability to subject facts and phenomena to theoretical analysis. Ideally, the full compliance of the teacher with the requirements of the qualification characteristic means the formation of the ability to think and act pedagogically integrating the whole set of pedagogical skills.

Regardless of the level of generality of the pedagogical task, the completed cycle of its solution is reduced to the triad "think — act — think" and coincides with the components of pedagogical activity and their corresponding skills. As a result, the model of professional competence of a teacher acts as a unity of his theoretical and practical readiness.

Key words: professional competence, teacher, education, component structure, general professional, psychological and pedagogical knowledge, skills, criteria, pedagogical skills.

Педагогтун кесиптик компетенттүүлүгүн изилдөө анын структуралык компоненттерин аныктоону, ошондой эле алардын мазмунун баяндоону талап кылат. Мугалимдердин профессионалдык компетенттүүлүгүнүн өзгөчөлүгү педагогикалык иштин өзгөчөлүгү, анын ишмердүүлүктүн башка түрлөрүнөн айырмачылыгы менен аныкталат. Мындай бир нече айырмачылыктар бар:

1. Педагогикалык иштин оперативдүү жана системалуу мүнөзү, А.С. Макаренко, «тез арада талдоо жана токтоосуз чара көрүү» [4].

2. Проблемалык кырдаалды чечүүнүн эң жакшы вариантын ишенимдүү тандоо мүмкүнчүлүгүнүн чектелгендиги.

3. Педагогикалык иш тынымсыз, күндөн-күнгө жүргүзүлүп турат, бирок анын натыйжасы дароо эле байкалбайт, «алыскы» эффективдүүлүк касиети көрүнүп турат.

4. Мугалимдин ишинин маанилүү профессионалдык өзгөчөлүгү таасирдин алгачкы натыйжаларынын негизинде педагогдун сапаттарын өнүктүрүүнүн мындан аркы мүмкүнчүлүктөрүн алдын ала айтуу жөндөмдүүлүгү болуп саналат.

5. Ар бир мугалим жекече иштейт, бирок ошол эле учурда окутуунун жана тарбиялоонун натыйжалары ар кандай мугалимдердин жамааттык аракетинен түзүлөт. Көп учурда педагогикалык жамаатта талаптардын биримдигинин жоктугу айрым мугалимдердин ишинин натыйжалуулугун бир топ төмөндөтүшү мүмкүн.

6. Натыйжалуу педагогикалык процесс анын ар бир катышуучусунун (мугалимдердин, окуучулардын жана алардын ата-энелеринин, администрациянын) аракетинин бүтүндүгү менен аныкталат.

7. Мугалимдин иши ички карама-каршы келет, ал атайын билимди, жөндөмдү, көндүмдөрдү (айрым дисциплиналар, илимдин жана өндүрүштүн тармактары боюнча) жана жалпы кесиптик - психологиялык-педагогикалык билимдерди, көндүмдөрдү, көндүмдөрдү айкалыштырат. Мындан тышкары, мугалимдик кесиптин мындай ички гетерогендүүлүгү мугалимдердин ар кандай топторунун кесиптик компетенттүүлүк деңгээлин салыштырууну кыйындатат, өзгөчө дифференцияланган мамилени талап кылат [3, 29-31-б.].

Адольф кесиптик компетенттүүлүк үчүн төмөнкү өзгөчө критерийлерди аныктайт:

1. Тандоочулук. Ал инсан үчүн кесиптик жана инсандык мааниге ээ болгон педагогикалык максаттарды кабыл алуу даражасы менен мүнөздөлөт. Субъективдүү түрдө бул педагогикалык ишмердүүлүктөгү максаттардын дифференцияланган чагылдырылышынан көрүнүп турат, ал институтта окуу мезгилинде инсандын өзүн мугалим катары ишке ашыруу каалоосун аныктайт.

2. Маалымдуулук. Бул мугалимдердин акыл-эс ишмердүүлүгүн максаттуу башкаруу, кесиптик кырдаалды компетенттүү талдоо ыкмаларын өздөштүрүү жөндөмдүүлүгүн билдирет. Өздөштүрүлгөн билим кененирээк социалдык контекстте кабыл алынышы керек.

3. Натыйжалуулук. Ал көйгөйлүү кырдаалдарды педагогикалык жактан кайра түзүү менен байланышкан иш-аракеттердин конкреттүү натыйжаларында, «тиешелүү» менен «каалагандын» дал келбестик даражасында көрүнөт.

4. Чыгармачыл мүнөз. Ал стандарттуу эмес педагогикалык кырдаалдарды социалдык жана инсандык маанилүү максаттарга айландыруу, аларды чечүүнүн эң

жакшы варианттарын табуу жөндөмдүүлүгү менен аныкталат.

5. Кызыкчылык. Жеке жана кесиптик кызыкчылыктарды айкалыштыруу зарыл [1, 54-б.].

В.Я. Адольф, кесиптик даярдоо системасында анын максаттарына ылайык кесиптик компетенттүүлүктүн структурасына чечүүчү таасир этет:

- таанып-билүү иш-аракетинин структурасы;

- изилдөөнүн жалпы объектинин структурасы - илимий билимдин предметтик структурасында чагылдырылган адамды курчап турган реалдуулук;

- когнитивдик ишмердүүлүктүн конкреттүү түрлөрүнүн зарылчылыгы жана өзгөчөлүгү;

- адамдын оң индивидуалдык сапаттарын (жөндөмдөрүн, кызыкчылыктарын, ыктарын) өнүктүрүү зарылчылыгы;

- билим берүү процессинин негизги параллелдерин өнүктүрүү логикасы [1, 65-66-б.].

Белгилеп кетүүчү нерсе, бул детерминанттардын эч кимиси башкаларынан жогору коюуга болбойт – бул факторлордун бардыгы комплекстүү түрдө кесиптик компетенттүүлүктүн структурасына таасир этет. Демек, кесиптик компетенттүүлүк структурасынын негизги компоненттери болуп төмөнкүлөр саналат: мазмундук-оперативдүү, мотивациялык, максат коюучулук, жекелик [1, 66-б.].

В.А. Сластенин, кесиптик компетенттүүлүгүнүн структурасы жалпы жана өзгөчө кесиптик чеберчиликти айкалыштыруу аркылуу ачууну сунуш кылат. Идеалында, адистин квалификациялык мүнөздөмөнүн талаптарына толук шайкеш келиши өзүнө кесиптик көндүмдөрдүн бүтүндөй комплексин интеграциялоону билдирет. И.В. Гришина мектеп директорунун профессионалдык компетенттүүлүгүн эске алуу менен төмөнкү функциялык жактан байланышкан компоненттерди аныктайт:

- мотивациялык - башкаруунун максаттарына жана милдеттерине адекваттуу болгон мотивдердин жыйындысы;

- когнитивдик - башкаруу үчүн зарыл болгон билимдердин жыйындысы;

- оперативдүү - практикалык маселелерди чечүү көндүмдөрүнүн жана көндүмдөрүнүн жыйындысы;

- жеке - башкаруу үчүн маанилүү жеке сапаттардын жыйындысы;

- рефлексивдүү - алдын ала көрүү, өз ишмердүүлүгүн баалоо, башкаруу стратегиясын тандоо жөндөмдөрүнүн жыйындысы [2, 159-б.].

Бул компоненттерди тандоо төмөнкү теориялык принциптерге негизделет:

- өзүнүн маңызы жана түзүмү боюнча мектеп директорунун кесиптик компетенттүүлүгү башкаруу процессинин негизги структуралык элементтери менен тыгыз байланышта болгон негизги компоненттерди камтыйт;

- мындай компетенттүүлүк башкаруу процессинин жөн эле механикалык чагылдырылышы эмес, мектеп директорунун «Мен-түшүнүгү» менен тыгыз байланышта - анын өзү жөнүндөгү ойлорунун, өзүнө болгон мамилесинин жыйындысы (рефлексия);

- мектеп директорунун кесиптик компетенттүүлүгүнүн структурасынын ар бир курамдык бөлүгүндө башкаруунун биринчи жана экинчи деңгээлине тиешелүү сапаттар көрсөтүлөт, демек, кесиптик компетенттүүлүк бул учурда ажырагыс структура катары, анын бардык

элементтеринин биримдикте каралат;

- орто билим берүү системасында башкаруунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, экинчи деңгээлге кирген сапаттардын (башкаруу чечимдерин кабыл алуу, адамдарга таасир этүү, кызматкерлердин муктаждыктарын, мотивдерин, кызыкчылыктарын эске алуу, баарлашуу ж.б.) башкаруунун гуманисттик багыты менен байланышкан жеке формацияларга берилет [2].

Бул модель универсалдуу, ошондуктан аны мугалимдин, класс жетекчинин жана мугалимдик кесиптин башка өкүлдөрүнүн кесиптик компетенттүүлүгүн сүрөттөөгө колдонсо болот. Бул сүрөттөмөлөрдөгү айырмачылыктар бул адистер иштеген конкреттүү кырдаалдардан келип чыгат. Башкача айтканда, кандайдыр бир адистин компетенттүүлүгүнө баа берүү зарыл болсо, анын иш-аракетинин субъективдүү гана эмес, реалдуу контексти да аныктоо зарыл. Ал иш-аракет кылган конкреттүү кырдаал түзүлүп калгандардын өнүгүшүнө да, жаңы компетенцияга ээ болушуна да түздөн-түз таасирин тийгизет. Педагогикалык чеберчилик – бул психологиялык-педагогикалык теорияны практикада колдонуунун өзгөчө жылмаланган ыкмаларын жана ыкмаларын чагылдырган, окуу процессинин жогорку эффективдүүлүгүн камсыз кылган жогорку деңгээлдеги жеткилендикке жеткирилген окутуучулук жана тарбиялык чеберчиликтен башка эч нерсе эмес. Мугалимдин профессионалдык ишмердүүлүгүнүн эң жогорку деңгээли – бул педагогикалык инновация. Педагогикалык инновация органикалык түрдө билим берүү жана тарбиялоо процессинде жаңы, прогрессивдүү идеяларды, принциптерди жана ыкмаларды жайылтууну жана ишке ашырууну жана алардын сапатын өтө олуттуу жакшыртууну камтыйт. Автордун айтымында, көп колдонулган «педагогикалык чеберчилик», «педагогикалык чыгармачылык» категориялары анчалык бир катарлуу эмес, мугалимдердин квалификациялык деңгээлдеринин сапаттык мүнөздөмөлөрү катары чыга алат. Изилдөөнүн жүрүшүндө автор кесиптик компетенттүүлүктүн, педагогикалык чеберчиликтин жана педагогикалык чыгармачылыктын ортосундагы байланышты аныктоо жана бул мамилелердин эң толук көрсөткүчтөрүн иштеп чыгуу милдетин кой-

гон. Ошентип, педагогикалык чеберчилик - бул практикада иштелип чыккан жана усулдук иштеп чыгууларда жана сунуштарда баяндалган үлгүлөрдүн жана стандарттардын деңгээлиндеги мугалимдин ишмердүүлүгү. [5]

Бул макалада мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн структурасы үч компоненттен турат:

- активдүүлүк компоненти (предметтик-иш-аракеттик билим, кесипкөй болууга умтулуу, тандоо эркиндигине умтулуу, адамдар менен иштөөгө багыт алуу, башкалардын күч-аракетин бириктирүүгө багыт алуу, жаңы нерсени жаратууга умтулуу, тоскоолдуктарды жеңүүгө даярдуулук. жана натыйжа үчүн жоопкерчиликти алуу, ийгиликке жетүү үчүн мотивация, тобокелге даяр болуу);

- жеке компонент (өз жашоосун курууга умтулуу, андагы болуп жаткан окуялар үчүн жоопкерчиликтүү болуу, колдоо көрсөтүү, башкаларга жардам берүү, өзүн-өзү өнүктүрүүгө умтулуу, өзүнүн эмоционалдык абалын башкара билүү);

- социалдык-коммуникациялык компонент (байланыштагы ийкемдүүлүк, белгисиздикке сабырдуулук, оптимизм, баарлашууда өзүн-өзү башкаруунун өнүккөн көндүмдөрү).

Адабияттар

1. Адольф В.Я. Профессиональная компетентность современного учителя: монография. – Красноярский гос. ун-т. Красноярск, 1998. – 310 с.

2. Гришина И.В. Профессиональная компетентность директора школы: теория и практика формирования: Дисс... д-ра пед. наук. – СПб, 2004. – 443 с.

3. Исламгалиев Э.Г. Профессиональная компетентность педагога (социологич. анализ): Дисс... канд. соц. наук – Екатеринбург, 2003. – 176 с.

4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. / Сост. Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983 – 1986, Т. 1. – 1983. – 368 с.

5. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика. 1990 № 8. – С.2-14.

УДК: 371.124 (021)

DOI: 10.35254/bhu/2022.60.17

**Калмырзаева А.А.,
К. Карасаев атындагы БМУ**

**Ажыгулова Д. К.,
К. Карасаев атындагы БМУ**

ПЕДАГОГДУН КЕСИПТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮНҮН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Кыскача мазмуну

Бул макалада мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү талкууланат, мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн маңызын жана түзүмүн аныктоонун ыкмаларын ачып берет, инновациялык билим берүү чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктайт, кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө таасир этүүчү факторлорду